

ж..ўцізна. Тол..кі аднойчы пра..шоў (н..)вялікі дож.., які скупа апырскнуў высуша(н/нн)ы (да)бяла п..сок.

Ап..каючы ступні, я х..дзіла басано(ж/ш). (Што)год, ад пачатку лета да вос..ні, у любое надвор..е, як у г..рачыню, так і ў дні, калі л..е дож.., я ігнаравала абутак. А..чувала, што такім чынам, праз дакрана(н/нн)е, пранікае^м ў м..не не..кая ас..блівая пя..чота роднай з..млі. Цэлы го(д/т) я сумавала па ёй. Калі прыя..джала ў вёску, дык разувалася проста на станцыі, каб вось так, басано(ж/ш), х..дзіць да ад..езду^{сл} (Паводле Н. Касцючэнка).

Растлумачце правапіс слоў з мяккім знакам і апострафам.

Ці падабаецца вам хадзіць басано? Раскажыце пра свае адчуванні.

Практ.
146–1

§ 19. Правапіс вялікай і малой літар

147. Размяркуйце словы (спалучэнні слоў) на групы ў адпаведнасці з правіламі правапісу вялікай і малой літар, запішыце. Сфармулюйце правілы правапісу слоў кожнай групы.

Возера Дрывяты, балет «Стварэнне свету», Даўгінаўскі тракт, Вілейскае вадасховішча, Брэсцкі чыгуначны вакзал, Юбілейная плошча, Заходняя Дзвіна, Цэнтральны дом афіцэраў, опера «Сівая легенда», вуліца Зарэчная, фестываль «Чароўны свет мастацтва», Беларуская дзяржаўная філармонія.

З вялікай літары пішуцца:

- прозвішчы, імёны, імёны па бацьку, псеўданімы, мянушкі, клічкі жывёл і інш.: *Іван Дамінікавіч Луцэвіч (Янка Купала), Дунін-Марцінкевіч, мядзведзь Бурык*, а таксама прозвішчы, імёны ў множным ліку, калі яны выступаюць як назвы роду, групы асоб ці ўжываюцца ў значэнні агульнай назвы: *браты Гарэцкія, род Радзівілаў, бязродныя Іваны* (а л е: *гарлахвацкія, кручковы*, калі перадаюць пагардлівых, зневажальных адносіны);

Заўвага. Назвы нацыянальнасцей, плямён, а таксама словы, якія паказваюць на месца пражывання, пішуцца з малой літары: *беларус, дрыгавічы, мінчанін*.

- геаграфічныя, дзяржаўныя, адміністрацыйна-тэрытарыяльныя і астранамічныя назвы (акрамя слоў з родавым значэннем: *рака, возера, горад, востраў, вуліца, плошча, вобласць, раён*,

зорка і г. д.): *Рэспубліка Беларусь, Балканскі паўвостраў, возера Нарач, Гомельская вобласць, Прывакзальная плошча;*

- назвы дзяржаўных органаў і арганізацый:

а) усе словы ў найменнях вышэйшых органаў заканадаўчай, выканаўчай і судовай улады: *Савет Міністраў Рэспублікі Беларусь, Канстытуцыйны Суд Рэспублікі Беларусь;*

б) першае слова ў найменнях рэспубліканскіх органаў дзяржаўнага кіравання і іншых арганізацый: *Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Міжнародны алімпійскі камітэт, Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі;*

в) простыя і састаўныя ўласныя назвы ў складзе ўласных найменняў дзяржаўных органаў і іншых арганізацый: *Адміністрацыя Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, Таварыства Чырвонага Крыжа;*

г) слова *Савет* у значэнні органа ўлады: *Мінскі абласны Савет дэпутатаў, сельскі Савет дэпутатаў* (а л е: *сельсавет*);

д) словы *Дом, Палац* у пачатку наймення ўстановаў: *Дом культуры, Дом народнай творчасці, Палац спорту* (а л е: *Лядовы палац, дом адпачынку*).

148. Спішыце выразы, раскрываючы дужкі. Растворыце правопіс вялікай і малой літар.

Марыя Складоўская-(*К/к*)юры, (*Б/б*)ярэзінскі (*Б/б*)іясферны (*З/з*)апаведнік, маёнтак (*Т/т*)ышкевічаў, (*Н/н*)алібоцкая (*П/п*)ушча, (*М/м*)лечны (*Ш/ш*)лях, народы (*П/п*)оўначы, (*П/п*)алац (*М/м*)астацтваў, Давыд-(*Г/г*)арадок, (*А/а*)рганізацыя (*А/а*)б'яднаных (*Н/н*)ацый, (*К/к*)рывічы, вёска (*К/к*)рывічы, (*М/м*)інска-(*М/м*)аладзечанскае (*У/ў*)звышша, (*Б/б*)рэцкі (*Д/д*)зяржаўны (*У/ў*)ніверсітэт (*І/і*)мя А. С. Пушкіна, (*Т/т*)улягі, (*Д/д*)ом (*Л/л*)ітаратара.

149. Складзіце слоўнікавы дыктант (35—40 слоў), уключыўшы ў яго словы (спалучэнні слоў), якія пішуцца з вялікай або малой літары. Прадыктуйце іх вашаму аднакласніку. Запішыце слоўнікавы дыктант, складзены ім. Выканайце ўзаемаправерку.

Практ.
149–1

З вялікай літары пішуцца:

- аднаслоўныя ўласныя назвы і першае слова ў састаўных назвах кніг, газет, часопісаў, устаноў, арганізацый, заводаў, караблёў, марак машын (бяруцца ў двухкосе): *часопіс «Бярозка», аўтамабіль «Джылі», хлеб «Водар»;*

Зайвага. Назвы саміх вырабаў, акрамя назваў, што супадаюць з асабовымі і геаграфічнымі назвамі, пішущца ў двукоссі з малой літары: «*атлант*» (халадзільнік), «*гарызонт*» (тэлевізар), а л е: «*Спартак*» (шакалад), «*Палессе*» (трыкатаж);

- аднаслоўныя ўласныя назвы і першае слова ў састаўных назвах знамянальных падзей і дат, перыядаў і эпох, свят: *Адраджэнне, Першая (Другая) сусветная вайна; Каляды, Новы год, Дзень ведаў, Вялікая субота* (а л е: *імперыялістычная вайна, лютайская рэвалюцыя, кайназойская эра, эпоха феадалізму, залаты век, санітарны дзень*);
- словы або спалучэнні слоў, якія з'яўляюцца афіцыйнымі назвамі асобы па вышэйшых дзяржаўных і рэлігійных пасадах: *Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь, Мітрапаліт Мінскі і Заслаўскі, Патрыяршы Экзарх усяе Беларусі, Папа Рымскі; Зайвага.* У неафіцыйным ужыванні словы *прэзідэнт, кароль, імператар* пішущца з малой літары: *сын каралевы*.
- найменні найвышэйшых бостваў у рэлігійных культах, асабовыя імёны заснавальнікаў рэлігійных вучэнняў, біблейскіх асоб, імёны легендарных і міфічных асоб, уласныя назвы казачных істот і герояў літаратурных твораў, назвы культавых кніг: *Бог, Алах, Святая Троіца; Ісус Хрыстос, Буда, Святы Павел; Геркулес, Зеўс; Калабок, Каза-дзераза; Біблія, Каран. Зайвага.* З малой літары пішущца словы *бог, гасподзь, алах* ва ўстойлівых выразах тыпу *бог яго ведае, дай божа, дзякаваць богу, алах з ім*, а таксама агульныя назвы ўяўных істот: *анёл, муза, лясун, гном, троль* і інш.

150. Якія тавары беларускай вытворчасці, на вашу думку, ствараюць пазітыўны імідж нашай краіны? Запішыце 6-8 назваў гэтых тавараў.

З вялікай літары пішущца:

- усе словы ў назвах дзяржаўных і нацыянальных, ваенных і культурных рэліквій: *Крыж Ефрасінні Полацкай, Помнік Перамогі, Курган Славы*;
- усе словы ў поўных назвах ордэнаў, медалёў (акрамя слоў *ордэн, медаль, ступень*): *ордэн Славы I ступені, Георгіеўскі Крыж* (а л е: *ордэн Дружбы народаў*);
- першае слова ў назвах дзяржаўных сімвалаў, дзяржаўных і міжнародных прэмій, грамат, прызоў і інш.: *Дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь, Нобелеўская прэмія, Кубак свету*.

151. Разгледзьце выявы беларускіх ордэнаў. Суаднясіце іх з інфармацыяй пра тое, за што ўручаюць гэтыя дзяржаўныя ўзнагароды.

ордэн
(В/в)оінскай
славы

ордэн
(П/п)ашаны

ордэн
(М/м)аці

ордэн
(А/а)йчыны

ордэн
(Ф/ф)ранцуска
(С/с)карыны

- За выключныя заслугі ў кіраванні войскамі, умацаванні баявой садружнасці з замежнымі дзяржавамі, адвагу і самаадданасць, праяўленыя пры абароне Айчыны;
- за нараджэнне і выхаванне пяцярых і больш дзяцей;
- за вялікія дасягненні ў розных сферах дзейнасці, высокія вытворчыя паказчыкі, п'ённую дзяржаўную і грамадскую дзейнасць;
- за значныя поспехі ў галіне нацыянальна-дзяржаўнага адраджэння, асаблівыя заслугі ў гуманітарнай, дабрачыннай дзейнасці, у справе абароны чалавечай годнасці і правоў грамадзян, міласэрнасць і высакародныя ўчынкі;
- за выдатныя дасягненні ў розных сферах дзейнасці, мужнасць і адвагу, праяўленыя пры абароне Айчыны, вялікія заслугі ў развіцці сувязей паміж Беларуссю і іншымі краінамі.

Карыстаючыся прыведзенай інфармацыяй, складзіце і запішыце тэкст на тэму «Ганаровыя дзяржаўныя ўзнагароды».

З вялікай літары пішуцца прыметнікі ва ўласных назвах, калі яны паказваюць прыналежнасць (утвораны пры дапамозе суфіксаў -ев- (-ёв-, -ёў-), -ов- (-ав-, -оў-), -ин- (-ын-) ад уласных імён, мянушак, клічак жывёл) або ўваходзяць у склад сінанімічных назваў са словамі імя, памяці: *Купалава паэма, Барсікава міска; Коласаўская прэмія (прэмія імя Якуба Коласа), Танкаўскія чытанні (чытанні, прысвечаныя памяці Максіма Танка) (а ле: коласаўскія мясціны, нёманскія краявіды, сочынскія курорты).*

Практ.
151–1

З малой літары пішуцца прыметнікі, утвораныя ад асабовых назваў, якія ўжываюцца ў складзе ўстойлівых спалучэнняў або ў складзе састаўных агульных назваў: *геркулесавыя слупы, танталавыя пакуты, рэнтгенаўскі здымак*.

152. Складзіце і запішыце сказы з прапанаванымі прыметнікамі. Абгрунтуйце іх напісанне.

Гомельскі і гомельскі, Скарынаўскі і скарынаўскі, Дзяржаўны і дзяржаўны, Куляшоўскія і куляшоўскія, Вялікая і вялікая.

153. Устаўце ў фразеалагізмы прапушчаныя кампаненты-прыметнікі, утвораныя ад асабовых назваў, прыведзеных у дужках. Запішыце. Устанавіце адпаведнасць паміж фразеалагізмамі і іх значэннямі.

1) (<i>Дамокл</i>) меч	а) ‘забытая справа, складаныя абставіны’
2) (<i>Ахілес</i>) пята	б) ‘незгасальнае імкненне да высякароднай мэты’
3) (<i>Гордзій</i>) вузел	в) ‘пастаянная небяспека, неадступная пагроза’
4) (<i>Аўгій</i>) стайні	г) ‘найбольш паражальнае месца, слабы бок у каго-небудзь’
5) (<i>Праметэй</i>) агонь	д) ‘вельмі забруджанае месца, запушчанае памяшканне’

Раскажыце пра паходжанне аднаго з фразеалагізмаў (на выбар). Пры неабходнасці выкарыстаўце «Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў» І. Я. Лепшава.

154. Прачытайце тэкст. Чаму аўтар сцвярджае, што Беларусь «багата ў чым “першая” і “самая”»?

Мая (*Б/б*)еларусь! Ты багата ў чым «першая» і «самая».

Твая дачка Ефрасіння (*П/п*)олацкая — першая святая жанчына ў (*С/с*)лавянскім свеце.

Першую друкаваную кнігу ва (*У/ў*)сходняй (*Е/е*)ўропе выдаў у 1517 годзе (*Б/б*)еларус Францыск Скарына.

Першую (*Е/е*)ўрапейскую (*К/к*)анстытуцыю напісаў па-беларуску Леў Сапега.

Сучасны друкарскі (*К/к*)ірылічны шрыфт прыдумаў у 1700 годзе (*Б/б*)еларус Ілья Капіевіч.

Анастасія (*С/с*)луцкая — першая (*Б/б*)еларуска-ваяр, абараніла сваё княства ад (*Т/т*)атар у XVI стагоддзі.

Першую ў свеце касмічную ракету вынайшаў у 1650 годзе (Б/б)еларус Казімір Семяновіч.

Першая ў свеце жанчына-касманаўт Валянціна Церашкова нарадзілася ў (Б/б)еларусі.

На нашым (П/п)алессі захаваліся самыя вялікія балоты ў (Е/е)ўропе.

Белавежская (П/п)ушча — самы буйны^м старажытны лес (Е/е)ўропы.

Нясвіж належаў роду (Р/р)адзівілаў — аднаму з самых багатых у (Е/е)ўропе (Паводле У. Ліпскага).

Спішыце тэкст, раскрываючы дужкі. Растлумачце правапіс вялікай і малой літар. Письмова дапоўніце тэкст інфармацыяй, якая пацвярджае думку аб тым, што наша краіна «багата ў чым “першая” і “самая”» (У. Ліпскі).

Практ.
154–1

§ 20. Правапіс слоў разам, праз злучок і асобна

155. Утварыце і запішыце складаныя словы паводле прапанаваных схем. Вусна растлумачце іх правапіс.

- а) Кніга + сховішча = назоўнік;
- б) газавая + прамысловасць = назоўнік;
- в) высокая + якасць = прыметнік;
- г) шмат + галасы = прыметнік;
- д) генерал + маёр = назоўнік;
- е) кілават + гадзіна = назоўнік;
- ж) паўночны + заходні = прыметнік;
- з) доўга + доўга = прыслоўе.

Пішуцца разам:

- складаныя назоўнікі, утвораныя пры дапамозе злучальных галосных або без іх: *льнозавод, далягляд, хлебапакарня, філфак, медсястра*;
- складаныя словы з першай іншамоўнай часткай *аэра-, айта-, авія-, фота-, мота-, вела-, агра-, метэа-, гідра-, сацыя-, спарт-, стэрэа-, неа-* і інш.: *аэраклуб, айтасалон, авіябілет, велогонка, метэаслужба, гідрастанцыя*; а таксама з прыстаўкамі і падобнымі да іх пачатковымі часткамі *а-, анты-, архі-, гіпер-, дэз-, дыс-, інфра-, звыш-, інтэр-, контр-, супер-, між-, паст-, псеўда-, ультра-* і інш.: *алагізм, антыгуманны*,